

OROSS ANDRÁS

A kataszteri felmérésre vonatkozó források kutatási lehetőségei az Osztrák Állami Levéltárban

Az összeállítás célja a Habsburg Monarchia (Osztrák Császárság, Osztrák–Magyar Monarchia) területét lefedő kataszteri vonatkozású iratok rövid leírása, áttekintése. Az ismertetés során figyelemmel kell lenni arra, hogy magyar vonatkozásokat szinte kizárólag az 1849–1867. évek közötti időszakban találunk. Az 1849 előtt és 1867 utáni iratok az Osztrák Császárság azon tartományaira vonatkoznak, amelyek nem tartoztak a Magyar Királysághoz (tehát a „lajtántúli területekre”, mint Ausztria egyes tartományai, Csehország és Morvaország, Galícia, Bukovina, Dalmácia és Tengeremellék).

Kataszteri iratok a Pénzügyi Levéltárban

A jelenleg az Osztrák Állami Levéltár (Österreichisches Staatsarchiv, ÖStA) Pénzügyi Levéltár (Finanz- und Hofkammerarchiv, FHKA) részlegében őrzött Katasterabteilung (VI. Abteilung) néven szereplő iratanyag több fondképző működése során keletkezett. Az 1810–1827 közötti évek az ún. Grundsteuer-Regulierungs-Hofkommission iratait fedik le (32–101. doboz, az 1–31. dobozokban a Tranksteuerre vonatkozó iratok voltak 1749–1815 évkörrel, ezeket visszahelyezték a 2006. évi rendezés során a kiemelési helyükre). Ebben a sorozatban egyszerű folyószámmal látták el az aktákat a bizottság 18 éves fennállása során (1–43 667. szám). Az iratok – amelyeknek magyar vonatkozásuk nincs – indexek és iktatókönyvek segítségével kutathatók.

A második sorozat tartalmazza az Osztrák Udvari Kancellária (ebben az időben Vereinigte Hofkanzlei) kataszteri vonatkozású iktatott iratait, valamint az ügykör szerves folytatójaként 1848 után a Pénzügyminisztérium II. osztályának (adó- és kataszter) iratait 1850-ig. Őriási szerencse, hogy a kancellária irattárá-

ból (levéltárából) a Pénzügyminisztériumba, illetve a Finanzarchivba kerültek át a kataszteri vonatkozású iratok, mert a Justizpalast 1927. évi leégése során a kancellária iratai gyakorlatilag megsemmisültek. Az 1827–1850. évkörű (még mindig magyar vonatkozás nélküli) iratok évente vannak letéve, az éveken belül az iktatószámok sorrendjében (102–292. doboz). Az iratok jól használhatók a rendelkezésre álló indexek és protokollumok segítségével.

Magyar szempontból kiemelkedőek a Földadó-kataszteri Főigazgatóság (General-direktion des Grundsteuerkatasters) 1850–1871. évkörű iratai (293–617. doboz). Az iratanyagban viszonylag nagymértékű selejtezést hajtottak végre, így sokszor csalódás érheti a kutatót, hogy a nagy mennyiségű információt tartalmazó indexekhez viszonylag csekély mennyiségű irat tartozik. Az indexek a hivatal fennállása alatt gyakorlatilag változatlan címszavakkal dolgoztak, így ha a kutató ráérez az indexek logikájára, akkor könnyen tud benne tájékozódni. Vannak nagyobb tárgykörök, mint pl. az Arbeitsrapport, amely alá az összes hivatal jelentései iktatószámát összegyűjtötték, de legcélszerűbb ügykörre (pl. Buchdruckerei, Competenten, Deputationen, Evidenzhaltung, Instruction, Karte, Mappen, Triangulierung, Vermessung stb.) vagy földrajzi, illetve személynévre kutatni. Az indexek négy-hatsoros tartalmi kivonatát adják az iratnak, így jól használhatók kiselejtezett iratok esetén. Magyar szempontból az indexekből érdemes a Magyar Királysághoz tartozó adókerületek székhelyei (Kassa – Kaschau, Nagyvárad – Grosswardein, Pest-Buda – Pest-Ofen, Pozsony – Pressburg, Sopron – Ödenburg, Erdély – Siebenbürgen, Horvátország és Szlavónia – Croatien und Slavonien, Vajdaság – Woiwodina) alá írt bejegyzéseket mind kiírni. Az 1850–1851 és

1863–1871 között évi egy, 1852–1862-ből évi két kötet index maradt meg. Az indexekből kikeresett iktatószámokat a sorkönyvekben (166–197. kötet) is érdemes megnézni és megbizonyosodni a selejtezés vagy a megmaradás tényéről. Az ügyiratok általában magukban állnak, ritkán fordult elő azok összeszerelése. Az előadóíven az iktatószám, az irat tárgya, az előadó neve és az iratkezelési információk szerepelnek. Az iratok évek és iktatószámok rendjében fekszenek és a kataszteri igazgatás minden ágára kiterjedő információkat tartalmaznak, tekintélyes mennyiségű magyar vonatkozással. Az iratoknak mintegy 40-50%-a biztosan hungarika és a korszak kataszteri igazgatásának fő forrását képezik.

A Főigazgatóság irataihoz tartozó mellékletek tekintélyes mennyiségű sorozata (619–687. doboz) azonban csalódás, hiszen nem nagy horderejű ügyek találhatók itt, amelyeket külön kezeltek, hanem nagy többségben az egyes kataszteri hivatalok részletes munkajelentései.

Az 1872–1874. évkörű kataszteri iratokat pedig közösen irattározták a Steuerabteilung (VII. Abteilung) által keletkeztetett iratokkal, így azokat ebben a fondcsoportban kell keresni. A két ügykör egyébként is összefügg, így egy általánosabb kutatási téma esetén a kutatónak is érdemes mindkét irategyüttest alaposabban megnézni.

A kataszteri és adózási ügykört 1875–1905 között összevonva a Pénzügyminisztérium vitte tovább. Az iratokat az ún. Registraturabteilung 3 (egyfajta kútfőrendszer) keretében irattározták, immár ismételtelen elenyésző magyar vonatkozással.

A Finanzarchiv 1981-ben vett át a Szövetségi Hitelesítési és Földmérési Hivaltól (Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen) újabb kataszteri iratokat. Ezek az iratok két sorozatban fekszenek. Az 1. sorozat egyszerű növekvő folyószámmal ellátott nyomtatványok és bekötött kéziratok gyűjteménye (Vermessungsinstruktionen, Schätzungsinstruktionen, Evidenzhaltung des Katasters – 1–71. doboz). Magyar vonatkozás természetesen csak elenyésző mértékben található benne: a 16–18. dobozokban például magyar-

országi háromszögelési leírások találhatók („*Topographische Beschreibung der im Jahre 1855 von Ungarn*”). Az iratokhoz egyelőre nincs online elérhető raktári jegyzék, az csak a papíralapon meglévő darabszintű jegyzék segítségével ismerhető meg. Fontos információ, hogy az 1980-as évek második felében ebből a sorozatból az Osztrák Állami Levéltár sok iratot eredetiben kiadott Jugoszláviának. A 2. sorozatban az 1910-ben újjászervezett k.k. Generaldirektion des Grundsteuerekatasters iratai vannak (évkör: 1910–1921, terjedelem: 72–132. doboz).

A Katasterabteilung fondcsoportot a 751 vékony kötetből álló Katastralschätzungsübersichten zárja, amely az 1880–1897. évekből tartalmaz minden olyan tartományra vonatkozóan táblázatokat, amelyek nem a Magyar Királysághoz tartoztak.

A kataszteri vonatkozású pátensek gyűjteménye (Sammlung von Patenten, Instruktionen und Normalien des Finanzarchivs) egy külön sorozat a Pénzügyi Levéltár tekintélyes pátensgyűjteménye sorában. Az 8 dobozra rúgó iratanyag nyomtatott utasításokat, előírásokat, szabályrendeleteket tartalmaz tartományok szerint rendezve.

A kataszteri iratok mellett még a Steuerabteilung (VII. Abteilung) 1848–1874. évkörű dobozai tartogatnak magyar vonatkozásból érdekes adatokat: 147–150., 157–174.: erdélyi és magyarországi földadó, 205–207.: adómentességek Magyarországon, 253., 258–261.: erdélyi és magyarországi építkezési adó; 347., 353–354.: erdélyi és magyarországi örökösödési adó, 389., 393–396.: erdélyi és magyarországi adóelengedések, 436–437., 440–463.: erdélyi és magyarországi adóhátralékok és adóbehajtás, 605–606., 614–625.: erdélyi és magyarországi jövedelemadó, 723–728., 743–771.: erdélyi adóhivatalok, magyarországi adóhivatalok.

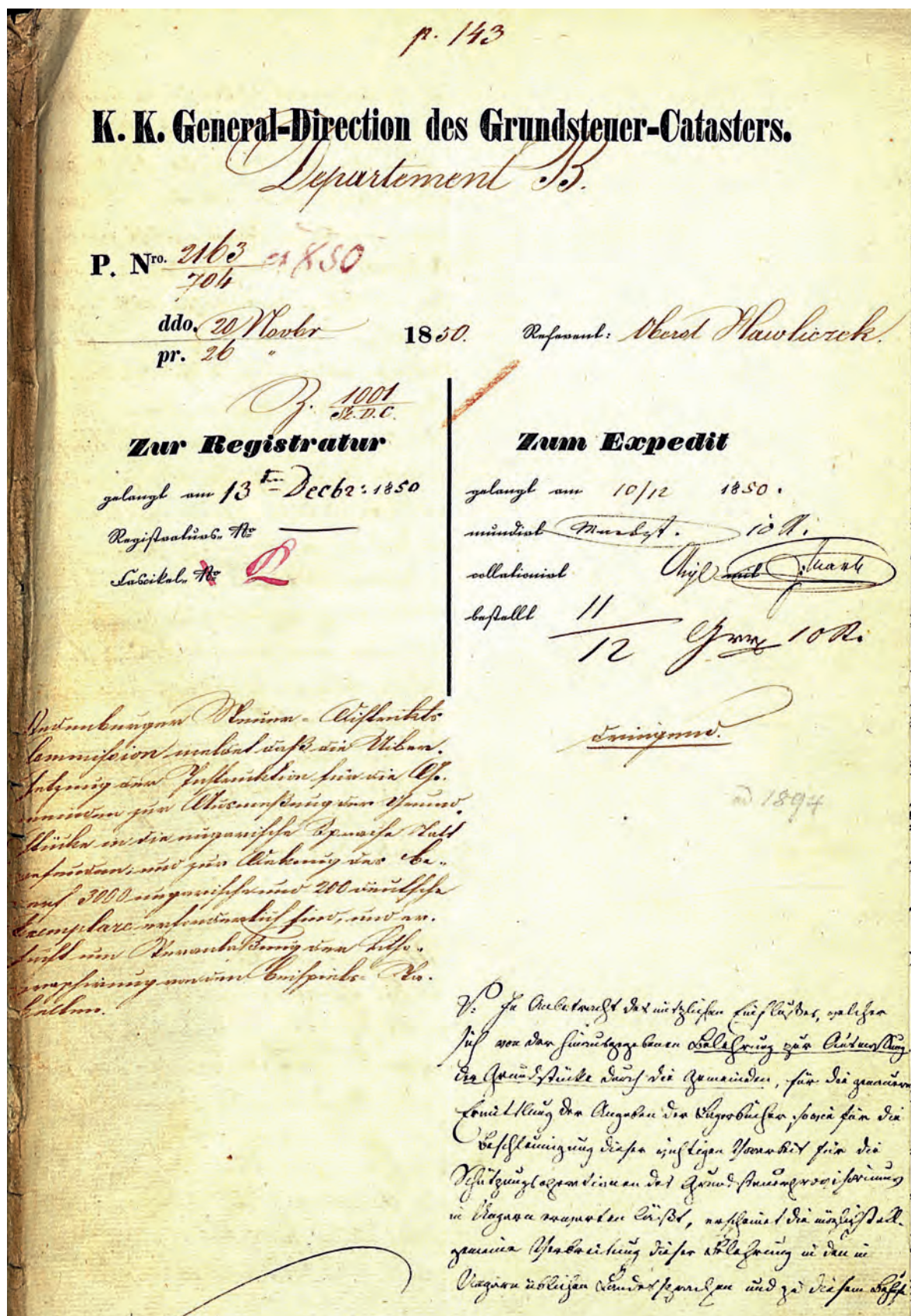
A kataszteri iratok levéltárba kerülése

Az 1871-ben megszűnt Földadó-kataszteri Főigazgatóság iratait az 1892-ben létrehozott Finanzarchiv vette át, amely a minisztérium épületében, Szavojai Eugén herceg egykori

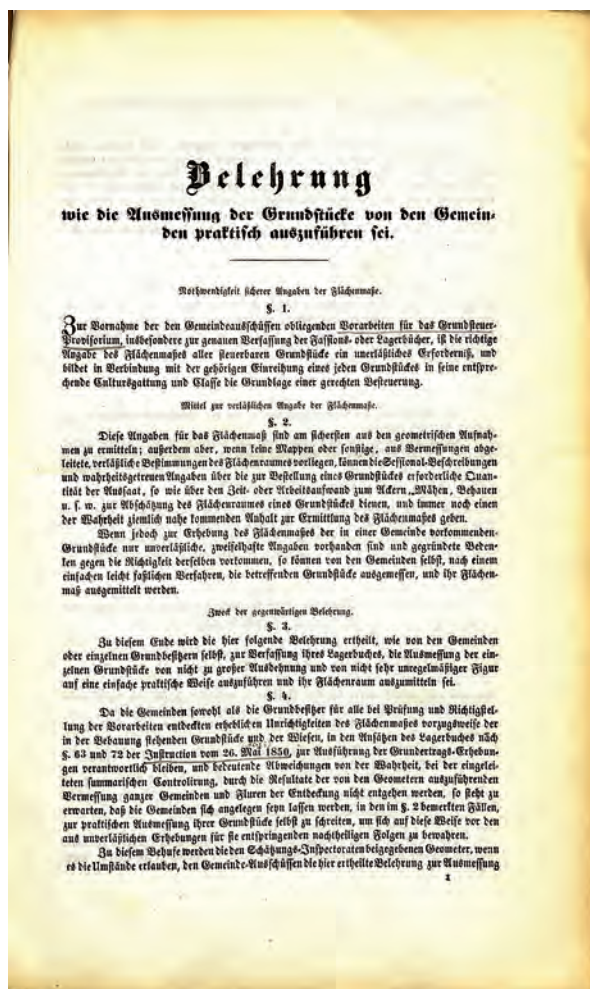
12101	21/3.858 p. 197/8	12126	
2	21/6.858 p. 207/8	27	
3	11/4.858 p. 207/8	28	
4	30/6.858 p. 217/8	29	
5	19/2.858 p. 217/8	30	
6	10/6.858 p. 217/8	31	
7	25/6.858 p. 227/8	32	
8	41/6.858 p. 329/8	33	10/4.858 p. 153/8
9	13/3.858 p. 125/8	34	10/4.858 p. 153/8
10	19/3.858 p. 129/8	35	20/2.858 p. 133/8
11	4/4.858 p. 147/8	36	30/3.858 p. 147/8
12	24/3.858 p. 132/8	37	4/4.858 p. 147/8
13	1/6.858 p. 217/8	38	1/3.858 p. 176/8
14		39	14/3.858 p. 277/8
15		40	20/2.858 p. 120/8
16		41	10/6.858 p. 214/8
17		42	21/6.858 p. 203/8
18		43	10/6.858 p. 214/8
19		44	17/6.858 p. 227/8
20		45	13/6.858 p. 157/8
21		46	1/4.858 p. 144/8
22		47	24/4.858 p. 167/8
23		48	8/6.858 p. 180/8
24		49	27/4.858 p. 179/8
12125		12150	

Dr. Nr. 46.

■ A Földadó-kataszteri Főigazgatóság 1858. évi sorkönyvének egy oldala, Generaldirektion des Grundsteuerkatasters, Protokoll, Jahr 1858, Zl. 1–30.000 (Bd. 175.)

- *A 2163/1850. iktatószámú előadóív, amelynek előadója Alois Hawliczek vezérőrnagy, korábban a Militärgeographisches Institut háromszögelési osztályának vezetője, az 1850-es években a Főigazgatóság felmérési referense (ÖStA FHKa NHK Katasterabt. Akten Kt. 296. 2163/1850.)*

■ Az Oktatás a községek által gyakorlatilag eszközöndő földmérések iránt című előírás német nyelven, 1850 (ÖStA FHKA SUS Patente FA 15.)

téli palotájának (Winterpalais – Wien, Himmelpfortgasse 8.) különböző, félreeső helyiségeiben működött. Az 1895. évi átadás-átvétel során bekerült a Hofkommission, a Vereinigte Hofkanzlei kataszteri vonatkozású és a Generaldirektion des Grundsteuerkatasters iratanyaga is, akkor még csomókban, fasciculusokban őrizve. A történeti iratokat őrző Hofkammerarchivval történő, többször szorgalmazott egyesítésre először az Anschlusst követően, a Reischarchiv Wien létrehozásakor került sor. Az Osztrák Állami Levéltárban 1947-ben olvadtak egybe, de megőrizték külön telephelyüket. A Finanzarchivban őrzött iratokat 1995–2000 között folyamatosan szállították át az erdbergi központi levéltárápületbe (Wien 3, Nottendorfergasse 2).

A Finanzarchiv 1911-ben megjelent inventáriumban már ugyanabban a struktúrában

szerepelnek a kataszteri vonatkozású iratok, ahogyan azt a mai napig is őrzik. Az anyag besztását gyakorlatilag nem változtatták meg, leszámítva a korábban csomókban fekvő iratanyag átdobozolását. A Finanzarchivban szokás volt, hogy a hiányzó alapszámkereteknek üresen hagynak egy raktári egységet, bízva abban, hogy a keresett köteg irat még előkerül. A dobozolás során nem változtattak az eljárásán, így mind a mai napig vannak üres dobozok az iratanyagban, amelyek arra várnak, hogy egyszer majd ezek az anyagok felbukkannak... Egy régebbi papíralapú jegyzéken szerepelnek az üres dobozok, de a raktári jegyzék scopeArchivba történő feltöltésekor ezt az információt nem közölték. Csak az elmúlt évben került sor ennek korrekciójára: törölték a jegyzékből azon dobozszámokat, amelyek üresen álltak (168., 169., 194., 195., 232., 233., 268–271., 281–292., 372., 373., 376., 377., 493., 521., 522., 546., 547., 603.).

A közép- vagy alsószintű állami hivatalok, így a pénzügyigazgatóságok, adókerületi igazgatóságok, földmérő és kataszteri hivatalok iratainak őrzése problematikus volt nemcsak a Magyar Királyság, de az egész Habsburg Monarchia területén is. Az 1822-ben létrehozott és a kataszteri felmérés anyagát is őrző tartományi térképészeti levéltárak 1848 után közvetlenül a Pénzügyminisztérium fennhatósága alatt álltak. A minisztérium az előírások ellenére nem tudta megfelelően felügyelni az iratkezelést és a selejtezést, így előfordulhatott, hogy selejtezendő vagy levéltárba adandó adókataszterek is kereskedelmi forgalomba kerültek. 1932-ben feloszlatták a tartományi térképészeti levéltárakat, de iratanyaguknak csak egy része került be a tartományi levéltárakba. A központi kataszter-térképészeti levéltár (Zentralarchiv des Katasters, alapítva 1832/1833) egykori anyaga és gyűjteménye ma Bécsben a Szövetségi Hitelesítési és Földmérési Hivatal irattárában található (www.bev.gv.at).

Kataszteri iratok a Házi, Udvari és Állami Levéltárban

A kataszteri munkálatokra azonban nemcsak a kifejezetten az e feladatra létrehozott

hivatal(ok) iratanyagában lehetséges kutatni. A kataszteri felmérésekhez kapcsolódóan lehetnek olyan iratok is, amelyek megőrződnek más hivatalok fennmaradt irataiban is.

Érdemes most a talán legfontosabbat kiemelni, mégpedig az uralkodói döntést igénylő ügyekben az Osztrák Állami Levéltár Házi, Udvari és Állami Levéltár (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, HHStA) nevű részlegében őrzött Kabineti Iroda (Kabinettskanzlei) különböző levéltári egységeit. Első helyen az Államtanács (Staatsrat) fondja szerepel, amely az évente vezetett jegyzőkönyvek és indexek segítségével jól kutatható. Az indexekben a kataszteri vonatkozású bejegyzések a „C” betű alatt, a Contribution, Steuerwesen, Grundsteuerregulierung, Vermessung, Cataster címszónál keresendők, évente 1-3 oldalnyi bejegyzéssel. Az 1848-ig működött Staatsrat a kataszteri igazgatás témakörben értelemszerűen csak a nem magyar tartományokra vonatkozóan tárgyalt ügyeket. Az ügyiratok általában 2-5 fólió terjedelműek (az ügy összefoglalása mellett az államtanácsosok véleménye is szerepel az iratokban), de az elvi ügyek, a nagyobb összefoglaló akták akár a 20-30 fóliót is elérhetik. Példaként álljon itt néhány ügy leírása az 1841–1842. évből.

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1841: 2672. Studienhofkommission előterjesztése a kataszteri intézet litográfusa, Karl Neuwirth özvegye nyugdíj iránti kérelméről.

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1841: 3585. Vereinigte Hofkanzlei – Az adózás módja az állandó kataszter befejezését követően Alsó-Ausztria, Tengermellék, Stájerország, Karintia, Krajna és Felső-Ausztria tartományokban.

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1841: 4017. Vereinigte Hofkanzlei – Összefoglaló jelentés a kataszteri felmérés haladásáról 1840-ben.

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1842: 1198. Oberste Justizstelle – Alsó-Ausztriában a telekkönyvek és az új adókataszter összeegyeztetése tárgyában folytatott tárgyalások eredménye.

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1842: 5286. Vereinigte Hofkanzlei – Állandó szolgaszemélyzet alkalmazása a Tartományi

Térképészeti Levéltárnál, továbbá az Alsó-Ausztriai Kataszteri Levéltárnál alkalmazott Joseph Enzfelder esetében az életkor túllépésétől való eltekintés.

Szintén a Haus-, Hof- und Staatsarchiv részlegben őrzik az 1849-ben létrehozott és több magyarországi kataszteri vonatkozású iratot is tartalmazó Reichsrat iratanyagát, amely indexek segítségével kutatható. Az 1861-ig terjedő kötetekben a „C” betű alatt lévő Cataster címszó és a „B” betű alatti Behörden – Steuer- und Catasterbehörden címszó alatt kell keresni. A kevés kataszteri vonatkozású irat között azért akad pár igazán izgalmas ügyirat is:

ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Reichsrat Gremialakten 1857: 1383. Soproni kataszteri térképarchívum felállítása.

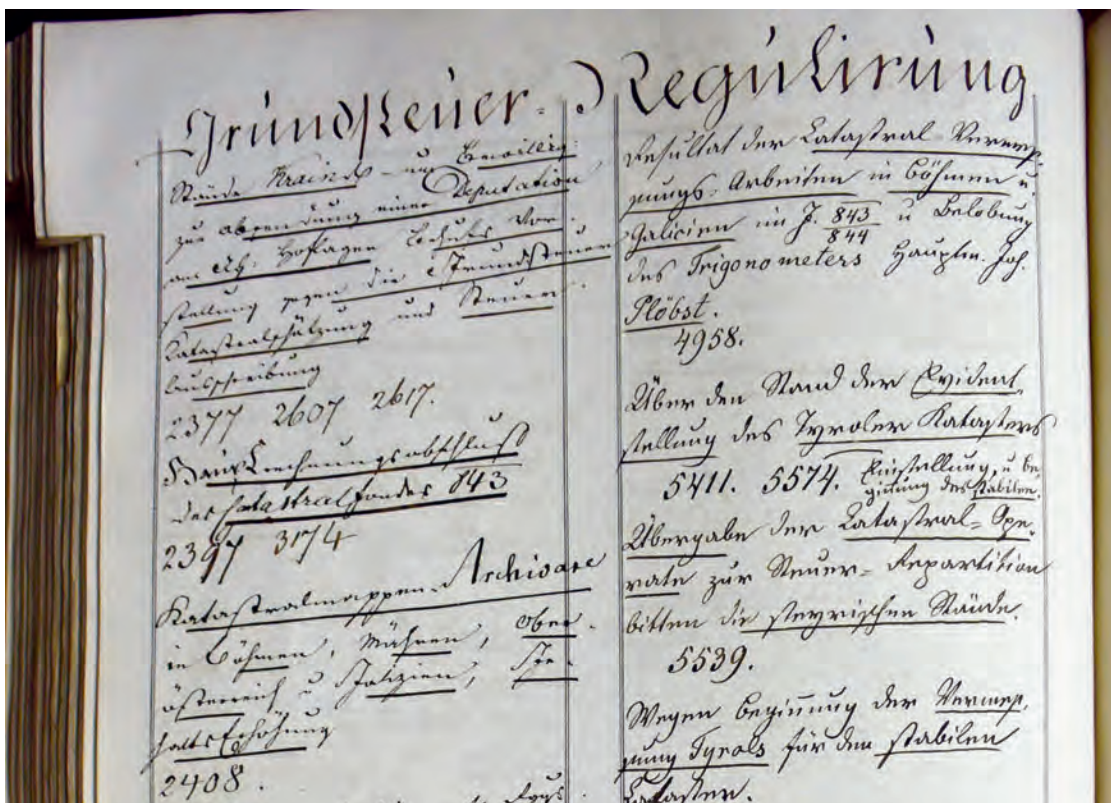
ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Reichsrat Gremialakten 1859: 810, 1859: 844. Közvetlen adók kiírása 1860-ra. Közvetlen adók kivetése Erdélyben a kataszteri becslések szerint.

Szintén hasznos a Kabineti Iroda által 1849 után az uralkodó elé terjesztett ügyek sorozata (Kabinettskanzlei Vorträge). Ebben az állagban leginkább egyedi esetek, személyi ügyek és összefoglaló jelentések találhatók, amiket a pénzügyminiszter vitt a császár és király elé. A részletes indexekkel ellátott anyagban az „S” betű alatt lévő Steuersachen, Cataster (Ämter und Personale) címszó alatt kell keresni a kataszteri ügyeket.

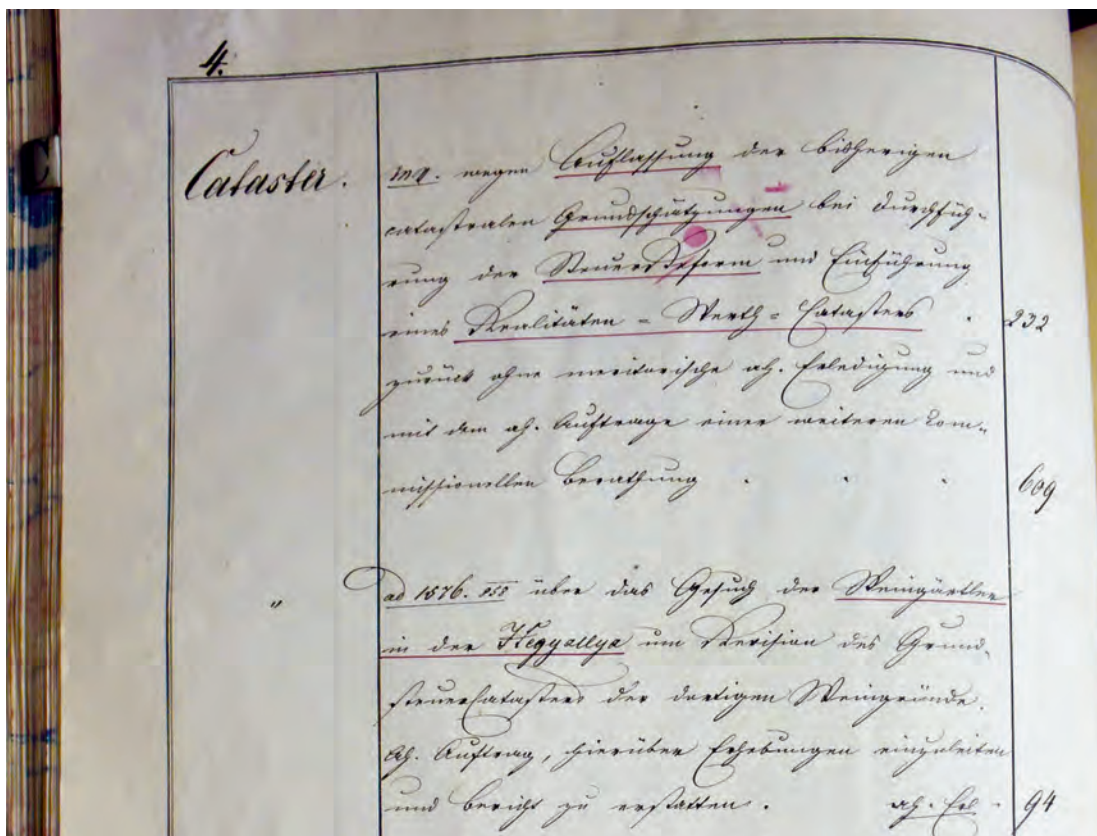
Mindhárom iratanyagra jellemző, hogy az indexekben az egyes bejegyzések mellett lévő iktatószámok pontosan megadják az irat helyét, ugyanis az iratokat nem szerelték össze.

A levéltár évek óta sikeresen működteti online nyilvántartó rendszerét, amelyre a levéltáros kollégák folyamatosan töltik fel a feltárt iratanyagok segédleteit. Így a Katasterabteilung raktári jegyzéke is elérhető online: <http://www.archivinformationssystem.at/detail.aspx?ID=1887>.

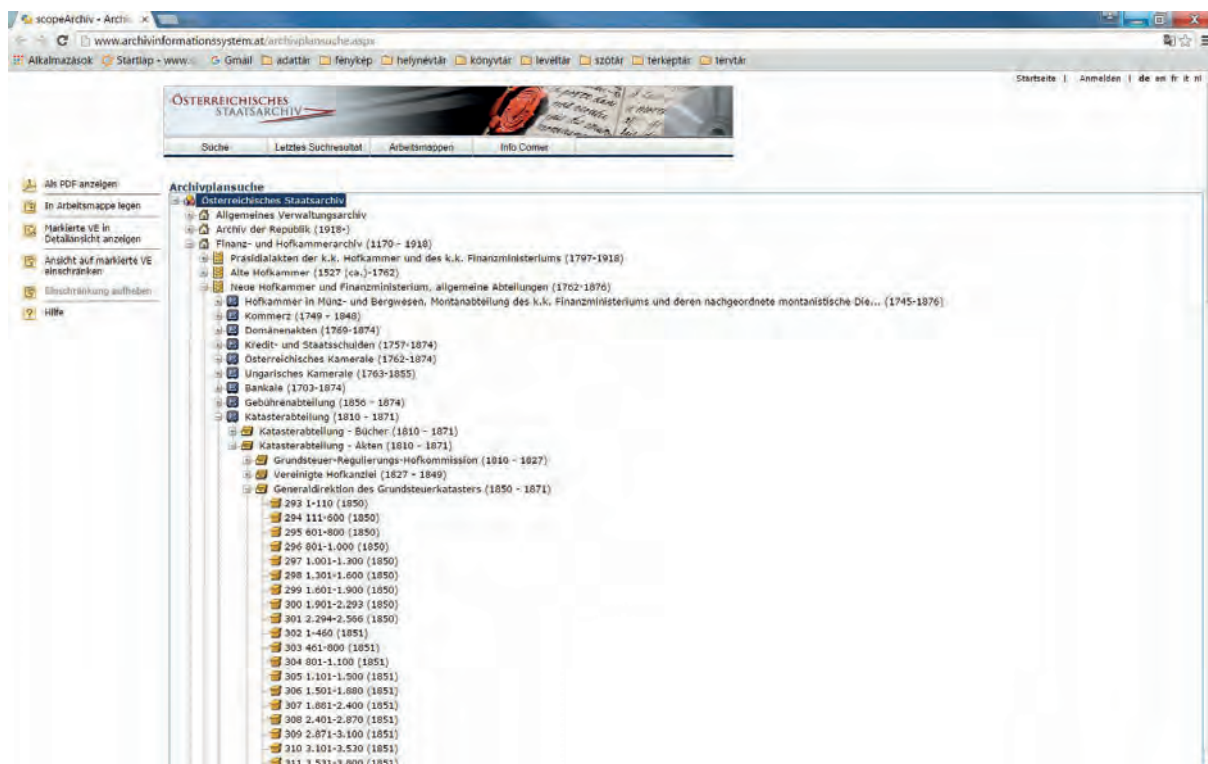
Néhány általános információ a levéltárban való kutatás lehetőségeiről. A kutatótermek nyitva tartása, HHStA–Minoritenplatz 1.: H–Sz: 9–16, Cs: 9–18, P: 9–13, FHKA – Nottendorfergasse 2.: H, Cs: 9–17, K, Sz: 9–18, P: 9–13. A levéltár használata díjköteles:

■ A Staatsrat 1844. évi irataihoz tartozó index egy oldala a Contribution, Steuerwesen, Grundsteuerregulierung, Vermessung, Cataster címszónál (HHStA KA StR Exhibitenindex 1844 A–L (Bd. 488.))

■ A Reichsrat Gremialakten állaghoz tartozó 1859. évi index egy oldala a Cataster címszónál (ÖStA HHStA KA RR Index 1859 (Bd. 18.))

■ A Főigazgatóság iratai az Osztrák Állami Levéltár elektronikus levéltári nyilvántartásában (scopeArchiv)

5 napos jegy 10, 20 napos jegy 21, éves bérlet 42 euró. Egy kutatási alkalommal összesen 3 raktári egység kérhető ki, de a megrendelt anyagok már a következő munkanap reggelén a kutatóteremben várják a kutatót. A kutatóteremben lehetőség van szkennelni, a

szkenneren mindenki maga készíti a képeket egy általa hozott pendrive-ra. A szkennerek árai: 10 felvétel – 2,5, 25 felvétel – 6, 50 felvétel – 10, 100 felvétel – 18, 500 felvétel – 60 euró. A levéltár honlapja a www.oesta.gv.at címen érhető el.